

„ . . . AZ TULIPÁN KÖRÜL SZÖRGALMATOSKOTTAM. . . ” (I.)

A (kis)kert és a tulipán jelképi funkciójához a népi kultúrában

JUNG KÁROLY

Hoppál Mihály 60. születésnapjára

Csőbrös István (1795–1835) „kopátsi fi” (Drávaszög, Baranya vármegye) nem valami világhíresség, a magyar glóbuszon sem kötődik személyéhez olyan tevékenység, ami kiemelné a kor átlagemberei köréből. Tizennyolc éves korában elvitték katonának, Dalmáciában és Itália északi tartományaiiban szolgált, harmincéves korában szerelt le meglett férfiként. Kopácsra hazatérve először özvegyasszonyt vett feleségül, aki hat év múlva elhunyt, ezután hajadonnal házasodott össze, de ezúttal Csőbrös hunyt el, egy esztendő múlva. Utódja egyik házasságából sem született. Első pillantásra tehát semmi említésre méltót nem kínáló biográfia. De csak első pillantásra, mint majd látni fogjuk.

Csőbrös István ugyanis katonáskodása idején, 1822 és 1825 között, feltehetően Ferrarában, egy füzetbe énekeskönyvet írt, illetve állított össze. S ez a füzet – bármilyen hihetetlenül is hangzik – fennmaradt. Benne korunkra hagyományozott egy sereg elsősorban félnépi-irodalmi alkotást, melyet társai énekeskönyvéből másolhatott ki, vagy hallomásból, diktálás alapján örökölt meg. Ezeket átírta, némelyiket kopácsi dialektusba, szinte mindegyik szövegbe beavatkozott; vannak egyéni szerzeményei is. Csőbrös tehát bizonyos költői vénával rendelkezett, ha nem is vált számottevő költővé. Mint Katona Imre megállapította: „Csőbrös nemcsak a korabeli kéziratok–diákos–kántoros félnépi költészetet ismerte, hanem az irodalmat és a népköltészetet is, és be is másolt, ill. részleteket be is dolgozott belőlük.”¹ Innentől kezdve az énekeskönyv fontosnak tekinthető a magyar népköltészet kutatása szempontjából is, hisz „a népköltészeti helyeket csak jóval későbbi, a 19. sz. közepétől megjelent

folklor kiadványokból tudjuk követni”.² Az eddigi megfigyelések szerint kéziratot énekeskönyvének legértékesebb darabja a mindenképpen a 16. századból való „irodalmi ritkaság”, a Szilágyi és Hajmási című verses alkotás kitűnő változata.³

Mint majd e dolgozat következő fejezetéseiből látható lesz, Csöbrös énekeskönyvének egyéb hozadékai is vannak, mégpedig olyanok, amelyek a magyar verses népköltészet többek által vallott, ugyancsak többek által kétségbe vont jelképrendszerének vizsgálata szempontjából igen fontos adalékokat jelenthetnek. Mégpedig abból a korból, amikor a magyar verses népköltészet igen kis mértékben nyert még csak írásos megőrkítést. Csöbrös ugyanis a magyar verses népköltészetnek olyan jellemzőit mentette át az utókorra, amelyeket támogató adaléknak lehet tekinteni a népköltészet-szimbolikáinak nevezett irányzat igazolására. Egyik egyéni szerzésű, 1822 karácsony táján írt önéletrajzi indíttatású versezetében ugyanis az alábbiakat írja.

4. *Tanuld meg már te is az pajkos életet,
Probáld meg mijen (az) aszonyi szeretet,
Ne iszonyodj tőle, ez nem rettenetes,
Sőt inkább gyakorta igen kellemetes.*
5. *Pajtások szavára magamat ráattam,
Mert sok pirongatástt már igen meguntam,
azért is magamatt reá ajánlottam,
valamint más ember az dolgot fojtattam.*
6. *Vinos oltáránál gyakran letérdeltem,
az térdelés után hasra is feküdtem,
az áldozatokatt gyakran végben vittem,
gondolván, hiszen már én vagyok miniszter.*
7. *Vínustt megszerettem, az vinus engemett.
Hogy ályak kertésznek, arra kért engemett,
nyája(s) szeretettel megölelt engemett,
Én is ajánlottam neki az szívemett.*
8. *No már én az kerben hiven forgolottam,
az tulipán körül szorgalmatoskottam.
Hogy édes bimboja hervadástt ne láttna,
Gavalléros módra jól körül nya(r)galttam.*
9. *Vénus ezt jól látván, hogy jó mester vagyok,
és töb kertjeit is bátran reám bizott,
Ki szebb és ki kisebb, ki pedig nagyobb volt,
enyi hány rosáskertt az kezem alatt volt.*

*10. Annyira fojtattam én az mesterségem,
 hogy nyertem magamnak egy nagy betegséget,
 nehezen hordoztam, mint az malom követet,
 egész kétt holnapig alatta nyögöttem.⁴*

A verszetet azzal folytatódik, hogy a szerző „az nagy ispitálban” nyert elhelyezést, hogy „doktori szer” által keressen gyógyulást, amelyet – mint hitte – el is ért, s „az friss egészségben ismételt hejre áltam”. A vershez jegyzetet író Katona Imre arról beszél, hogy Csöbrös gáláns kalandjairól szól az idézett részlet, melyeknek eredményeképpen az akkor még nem is gyógyítható nemi betegségre tett szert, amiből ki sem gyógyult, ezzel magyarázható korai halála, gyermektelensége és feleségei korai halála is. Azt is elmondja, hogy Csöbrös füzetéből egy csomó (nyilván teleírt) lapot kitéptek, s ez a szöveg nyilván azért úszta meg a megsemmisítést, mert – mint írja –: „. . . ez a szexuális kalandozásokról és azok következményeiről szóló elbeszélő vers azonban a cenzúrát megúsza”. Majd így folytatja: „Minden bizonnyal ez annak köszönhető, hogy még a legintimebb részleteknél (6–9. vszak) sem használ egyetlen trágár kifejezést sem.”⁵ Miféle szexuális kalandozásról szól tehát ez a részlet – kérdezheti a mai olvasó – hisz erről egy szó sem esik az idézett szövegben, s Katona Imre honnan tudja, hogy éppen erről, vagyis „gáláns kalandokról” van szó, mint fentebb írja? A titkot Katona nem osztja meg olvasójával; az olvasónak magának kell a szöveget komparálnia a tudós folklorista elképzeléseivel.

Nézzük tehát, miféle mesterséget űzött Csöbrös, melynek következtében nagy betegséget szerzett. A szövegből megtudható, hogy a megszeretett bor arra „kérte”, hogy álljon kertésznek, melyet ő vállalt is, s híven forgolódott a kertben, sőt kertekben, melyeket később rózsáskertnek is nevez. E kertek – mint részletezi – hol szebbek, hol kisebbek, hol nagyobbak voltak, s bennük különösen a tulipánok érdekelték a kertészt, ezek körül szorgalmatoskodott gyakorta, nehogy édes bimbóik meghervadjanak, ezért gavalléros módon jól körülnyargalta őket.

A szöveg elsődleges jelentésének szintjén mindebből semmiféle „szexuális kalandozás” nem olvasható ki, ha csak a gavalléros módon való körülnyargalás nem kelt gyanút az olvasóban. Mindennek alapján Katona miféle ismeretek birtokában írta le mindazt, amit fentebb idézni lehetett tőle? Ismeretei lettek volna Csöbrös szövegének másodlagos (többlet-) jelentéséről is? Persze, ha a szövegnek van másodlagos (többlet-) jelentése. Ezt Katona nem árulja el, tehát az olvasónak magának kell nyomozást folytatnia. Mindenesetre Vénus nevének emlegetése alapján az gyanítható, hogy Csöbrös versrészlete valamilyen kódolást alkalmazott: sajátos jelrendszer mögé rejthette el az igazi szövegjelentést, s a dekódolást – vagyis a szövegmegértést – az olvasóra bízta.

Azt is sejteni lehet, hogy e feltételezett jelrendszer általánosan ismert lehetett: a szerző tehát bízott benne, hogy kódolt szövege az olvasó számára is érthető lesz. Amennyiben Katona olvasata (dekódolása) helyes, akkor ő ismerte a Csöbörös által alkalmazott (s a korban feltehetően általánosan ismert) jelrendszert. A verset követő jegyzet azonban erről nem árul el semmit.

Lássuk tehát, hogy az idézett részlet meghatározó fogalmainak (kert, rózsáskert, kertészkedés, kertész, tulipán – sőt a kézirat egy másik szövegében „ékes tulipányom”)⁶ – kimutathatók-e párhuzamai a korábbi, a kortárs és a későbbi magyar népköltészetben. Csak futó pillantást vetve a 19. század előtti magyar népköltészet ritka feljegyzett adataira, s részben a kéziratot költészetre, megállapítható, hogy a Csöbörös által alkalmazott meghatározó fogalmak kimutathatóak, tehát nem maga agyalta ki a virtuális kódrendszert, melyet Katona Imre e fogalmak mögött megállapítani vél. E korai példák a következők.

1. *Mondjad szolgálatom: engem oda várjon,
Piros ajkairól gyenge csókot adjon,
Más szeretőt soha kívülem ne tartson,
Ékes beszédivel inkább vigasztaljon.*

*Azonban belépék virágos kertében,
Írott leveletem látom két kezében,
Megfelele, s monda ő nagy szerelmében:
„Isten hozott, szívem virágos kertemben!”*

*Azon ide nyújtá kötött bokrétáját,
Kinek illatozám jószagú illatját;
Hagyá, hogy tartsam meg kedves adományát,
Magát is rám bízta: nem keresem mását.*

*Jobb volna bizonynal, hogy ne próbálgatnál,
Piros szép almádban szakasztani hadnál,
Szép ékes csókokat utánam hordoznál,
Hogysem mint engemet árvaságban hagynál. (1672)*
(SZABÓ T. 1969. 111. Részlet)

A következő szövegrészlet is a Vásárhelyi daloskönyvből származik, ugyanabból az esztendőből.

2. *Részetlenül ne hagyj az te szerelmedben;
Kérlek, bokrétát adj gyakortább kezembe,
Engem szabaddá hadj virágos kertedben,
Hogy mikor akarok, nyúlhaszak kebledbe.*

*Hallottam azelőtt egy kertben híredet,
Míglen nem ismertem az te személyedet,
Úgy kívántam látni az te szépségedet,
Mint holtom után én idvességemet. (1672)*
(SZABÓ T. 1969. 121. Részlet)

17. századi virágének-költészetünk talán egyik legszebb darabjának részlete ugyanebben a fogalomkörben szól a szerelemről.

3. *Áll előttem egy virágszál,
Örvendetes liliumszál,
Kis kertemben ékessen áll
Ki életem, egy virágszál.*

*Áll előttem szép violám,
Rózsaszínű szép Ilonám,
Kegyves tekintetű rózsám,
Gyönyörűséges violám.*

*Kis kertemben szép virágok,
Jó illatú szép virágok,
Tündöklő szép, piros rózsák,
Gyönyörűséges violák.*

*Óh, szép virág, szerelmemben,
Mikor volnék szép kertemben,
Rózsa violaszedésben,
Az te nagy, szép kedvedben.*

*Akkor leszen vigasságom,
Rózsa-orcádat ha látom,
És ékessen csókolgatom,
Akkor leszen újulásom. (1972)*
(SZABÓ T. 1969. 65. Részlet)

Egy ma is hallható virágénekünk a feljegyző Pálóczi Horváth szerint legalább százesztendőös, tehát a 17. század végén, a 18. század legelején már ismert lehetett.

4. *Ej haj! gyöngyvirág,
Teljes szekfü, szarkaláb,
Bimbós majoránna.
Ha kertedbe mehetnék,
Piros rózsát szehetnék,
Szivem megujulna.*

*Ej haj! gyöngyvirág,
Teljes szekfü, szarkaláb,
Levendula virág!
Ha kertedbe mehetnék,
És ott kertész lehetnék,
Mindjárt meggyógyulnék.⁷ (1700 körül)*
(PÁLÓCZI HORVÁTH 1979. 285. Részlet)

Ugyanebből a korból származónak becsülte Pálóczi H. azt a népdalstrófa-füzért, melyben ez a szakasz olvasható:

5. *Pest mellett egy szép kertecske,
Ott lakik egy szép menyecske,
Hol a legény nem új fecske,
Kit készen vár a menyecske. (1700 körül)*
(PÁLÓCZI HORVÁTH 1979. 246. Részlet)

Pálóczi Horváth egyik saját szerzeménye is a népdalok ismeretét, a magyar népköltészet fogalomrendszerét visszhangozza, túlteng benne azonban a vas-kos megfogalmazás. Az itt tárgyalt fogalmak is felbukkannak nála, a közönséges megfogalmazásokkal párhuzamosan.

6. *A gombos tű szőr között,
Meleg likba bökdözött:
Van-e szivem! tudtodra?
Felmásztam a hasadra.*

*Mézes madzag, kócostúl,
Lóggó körtvély szárastúl,
Van ám, szivem! tudtodra,
Csak ne forrjon torkomra.*

*Van egy kis kert, eb hele⁸,
Tökmagot vetünk bele.
Van-e szivem, tudodra?
Ott hagytam a számodra. (1800 körül)*
(PÁLÓCZI HORVÁTH 1979. 271. Részlet)

A 19. század derekának és második felének magyar verses népköltészetében ugyancsak ott sorakoznak a paralellek.

*7. Hol jártál violám, ilyen korán?
Látom a cipődet, harmatos már.
Rózsás kerben jártam,
Violát vizsgáltam,
Kedves rózsám.*

*Hoztál-e violát a számomra,
Kit felteszek holnap kalapomra?
Ameltyről megtudják,
Hogy szeretjük egymást,
Kedves rózsám!*

*Bocsáss be galambom, egy két szóra,
Mert ime már eljött az óra,
Mellyben bucsuzásom,
Lészen elválásom,
Kedves rózsám! (1846)*
(ERDÉLYI 1846. 17–18. Részlet)

Ugyancsak Erdélyinél olvasható a népdal-szimbolikainak nevezett irányzat egyik legtöbbet idézett példája.

*8. Az éjjel álmomban,
Én aztat álmodtam,
Virágos kert alatt
Hat ökrön szántottam.*

*A rózsám is ott volt,
Az ökröt hajtotta,
Magam is ott voltam,
Az ekét tartottam.*

*Fel is szántottam már,
Aranyos ekémmel,
Be is vettem már
Tiszta ezüst gyönggyel. (1846)
(ERDELYI 1846. 51.)*

Az alább következő népdal példák Kriza János gyűjteményéből származnak, s jóval későbbi megjelenésük ellenére még az 1840-es években lettek feljegyezve.

9. *Neköm van egy virágkertöm,
Abba sok vadrózsa teröm,
Én vagyok annak kertésze,
Mikor tetszik, levelésem.*

*Gyakron odajárogatok,
Rózsáit meglátogatom,
Ma is egyet elütettem,
A tövit megöntözgettem.*

*Ezután is beléjárok,
Amikor lehet, gyomlállok,
Ótogatok a tövökön,
Hogy vadrózsa ne terőmjön. (1863)
(KRIZA 1975. 64.)*

Ebben a példában is jól megfigyelhető a kert és a benne folytatott tevékenység – a lírai népköltészet szintjén.

10. *Köszennem, ídesem,
Hogy eddig szeretted,
Arról nem tehetek,
Hogy már megvetetted,*

*Nálamnál jobbat is,
Szebbet is kerestél;
Ílj vígabban azzal,
Mint ínelem íltél.*

*Virágas kertemnek
Más szedi virágát;
Mert az ín ídesem,
Máshaz adta magát. (1863)*
(KRIZA 1975. 232. Részlet)

A következő példában minden szakasz első két sorát egy refrén követi: Gyönyörű violám, / Gyönyörű szép rázsám! – ezt helykímélés okából nem ismétlem meg.

*11. Teli kertem zsályával,
Szelelemnek lángjával,*

*A te szemed fekete,
Az én szívem bélepte,*

*Szemöldököd szivárván,
A homlokod kőmárvány,*

*Hajad le van eresztve,
Tested frissen feresztve. (1863)*
(KRIZA 1975. 236.)

A Krizától vett utolsó példa voltaképpen a Köszönem, ídesem főntebb idézett szöveg változata, ezért csak részletét adom.

*12. Jót kívánok, szívem, szíved vígan éljen,
Semmi szomorúság szívedhez ne férjen,
Citrus és tulipánt kertedbe teremjen,
Zengő fülemile ablakodon pengjen,
Bánatnak fellege téged elkerüljen,
Hogy annak zápora soha meg ne verjen. (1863)*
(KRIZA 1975. 247. Részlet)

Arany János népdalgyűjteményéből két példa idézhető az itt tárgyalt problematika szempontjából.

*13. Én kis kertet keríték,
Abba rózsát ültetek,
Szomszédasszony Pistája,
Rákapott a rózsára.*

*Én a rózsám nem hagyom,
A bírónak feladom,
A bíró is azt mondja:
Lyánynak való a rózsa. (1874)
(SZABÓ T. 1969. 293.)*

14. *Kis kertemben sétálok,
Veled, rózsám, mulatok,
Borulok ágyadra,
Ölelgető karodra,
Csókot lopok piros két orcádra. (1874)
(SZABÓ T. 1969. 295.)*

A Szeged és vidéke népköltészetét bemutató három kötetben, a 19. század utolsó harmadában, az alábbi példaszövegek reprezentálják Kálmány Lajosnál a taglalt kérdéskört.

15. *Nem vagyok halavány,
Mind ijen a lejány:
Kinek a gyűrűjét
Más horgya az úján:*

*Nem az ám a rúzsá:
Ki ja kertbe nyllik;
Hanem az a rúzsá:
Kik egymást szeretik.*

- Mink vagyunk a rúzsák,
Mink szeretyük egymást;
Gyere kis anygyalom,
Csókójuk mög egymást! (1881)
(KÁLMÁNY 1881. 15. Részlet)*

16. *Rúzsá fát ültettem kis kertömbe,
Várom a babámat ma estére:
A szerelöm árja,
Jaj de búsan várja,
Szány mög engöm,
Kis anygyalom,
Ha löhet! (1881)
(KÁLMÁNY 1881. 19.)*

17. *Kató lányom, Kató!*
Harmaccó kérdözlek:
Mos varattam néköd
Kerek ajjú szoknyát,
Elő rövidödik,
Hátú hosszabbodik?!

Mán ki köl mondanom,
Nem szoringathatom:
Kis kertömbe jártam,
Gyöngvári Jánossa,
Kedves galambomma,
Rúzsfa tüvibe
Estem szerelömbe. (1882)
 (KÁLMÁNY 1882. 9. Részlet)

18. *A Holácsék fehér háza,*
Cégér sincsen, mégis csárda;
Se nem csárda, se nem kocsmá,
Zöd táblájuk ki van nyitva.
Balázs Ferkó ara sétál,
Holács Pösze kikukucskál.

Holács Pösze rúzsás kertye,
Benne van a varó tűje⁹,
Párnájára asztat varja:
Balázs Ferkó mos lősz párja. (1882)
 (KÁLMÁNY 1882. 67.)

19. *Márton Kata kis kertyibe,*
Marczi Miska sétál benne,
Sétáj Miska kék belibe,
Tijed löszök gyülvő őszre.

Márton Kata hírös lán vót,
Marczijékná szógáló vót;
Ojan ajándékot kapott:
Akit böcsőbe ringatott. (1882)
 (KÁLMÁNY 1882. 69.)

20. *Fölszántom az kertöm ajját,
Vetök bele tiszta búzát,
Vetök bele tiszta búzát,
Fölkötöm az honfi kardját,
Hajsz ökreim, hajsz!*

*Fölkötöttem az kardomat,
Mökcsókoltam galambomat,
Isten hozzád kedves babám,
Vagy lác többet, vagy soha tán,
Hajsz ökreim, hajsz! (1891)
(KALMÁNY 1891. 46.)*

21. *Kis kertömbe hervadozik a virág,
Szomorú lött már én neköm a világ.
Elhurcojják a legént katonának,
Ki gondol maj bújával a lejánynak?*

*Csákót töttek mán a rúzsám fejire,
Duna vizön szállityák e messzire;
Duna vize hozd vissza út én neköm,
Mij keserű nála nékü életöm?! (1891)
(KALMÁNY 1891. 39.)*

22. *Kis kertömbe este-röggel fúj a szél¹⁰,
Mit gondoltál mikor katona löttél?
Nem gondoltam kedves babám ögyebet:
Három évig ús se lác mög engömet. (1891)
(KALMÁNY 1891. 59.)*

Kálmány Lajos szegedi és Szeged környéki gyűjtéseiben a gyermekjátékdalok és a szokásdalok között is felbukkannak a keresett motívumok, úgy tűnik, teljesen azonos jelentésben.

23. *Hej, vára, vára!
Egre vára!
Egre várát forgassák,
Két kis pézé forgassák.
Ves ki vára,
Ves ki!*

*Hej, tulipán, tulipán,
 De sok székfű, székvirág!
 Tele kertöm zsáláva,
 A szerelöm lángiával.
 Mikó rúzsám illattya,
 Akkó szívem bisztattya.*

*Nyisd mög rúzsám kapudat!
 Hagy kerülöm váradat!
 Szita, szita, péntök,
 Szerelöm csütörtök,
 Zab szerda.¹¹ (1882)
 (KÁLMÁNY 1882. 88.)*

24. *Sütét erdő,
 Csillagos mező,
 Kis kirájné,
 Kapitáné!
 Kit ad neköm,
 Kive haza mönnyek?*

Kormányos Pétört.

*Fogom az ölembe,
 Viszöm a kertömbe,
 Ott vagyon egy, bukorcsalán,
 Vetöm be!*

*Fogom a szoknyámba,
 Viszöm a szobámba,
 Leülök vele a dívánra. (1882)
 (KÁLMÁNY 1882. 100.)*

Vikár Béla 1890-ben kezdődő, de csak másfél évtized múlva megjelenő gyűjtéseiben is szép népdalpéldákkal (és -részletekkel) lehet szemléltetni a tárgyalt kérdéskört.

25. *El kell menni, masirozni,
 Kész az uti cédula.
 Kitörött a lovam lába
 Nem mehetek sehova.*

*Bár találnék orvosra,
Vagy egy szép leányzóra,
Aki engem bajaimból
Szépen kigyógyítana!*

*Egy kis kertet kerítettem
Rózsámnak udvarában.
Elszántottam, elvettem
Violaszín virággal.*

*Barna kislány locsolja,
Tudja mi a jutalma:
Arra megy a kis galambja
Körül-körülcsókolja. (1906)
(VIKÁR 1906. 207. Részlet)*

A következő példaszöveg még talányosabb a virtuális kódolt népdalszövegek megfejtése szempontjából.

26. *Ha megunom magános életem,
Felszántom a virágos kis kertem,
Vetek bele dupla szegfűt kettőt –
Egy se legény, ki nem tart szeretőt.*

*Piros alma leesett a sárba,
Ki fölveszi, nem lesz az hiába!
Én elmegyek, fölveszem, megmosom,
A babámat ölelem, csókolom. (1906)
(VIKÁR 1906. 207.)*

Úgy tűnik, Vikár gyűjtésében igen nagy számban sorakoznak a példák, melyek Katona Imre Csöbrös saját szerzésű versezete kapcsán adott értelmezését alátámasztani látszanak.

27. *Nem megyek én sebesen,
Csak az úton csendesen;
Ott sem áll meg a szemem,
Csak az én édesemen.*

*Majd megnézem mentemben,
Mi van a kis kertemben:
Apró virág, viola –
Tiéd leszek valaha. (1906)
(VIKÁR 1906. 210.)*

Ez a sokkal talányosabb példa minden bizonnyal alaposan próbára tehetné a kódrendszer megfejtőit.

28. *Volt nekem szeretőm
Falu végén kettő,
Nem volt buzakenyér,
Még holt mind a kettő.*

*Egyiket temettem
Virágos kertembe,
Másikat temettem
Szívem közepébe.*

*Egyiket öntöztem
Tiszta Dunavízzel,
Másikat öntöztem
Sűrű könnyeimmel. (1906)
(VIKÁR 1906. 181.)*

Záradékul még két példa Vikár gyűjtéséből, mindkettő a Csöbrös-nél kikövetkezett meghatározó fogalmak (kert, kiskert, kertészkedés) illusztrálására a 19. századi magyar népköltészetben.

29. *Volt szeretőm, de víz elvitte,
Szentmártoni híd alá vetette.
Pipikendőm a lajbizsebében –
De keveset ültem az ölében!*

*Házam előtt nyomtatják a zabot,
Kis kertemben rakják az asztagot,
Rózsás kis kertemben szól a kakuk –
Kedves rózsám német rabja vagyok! (1906)
(VIKÁR 1906. 275.)*

A Vikártól vett zárópélda – úgy tűnik – inkább táncszóroszat (lakodalmi kurjantások?), mint népdalszöveg. Minden strófa negyedik sora ez: Ica, te!, ami jellegzetesen kurjantási zárósor, melyet itt elhagyok.

30. *Tegnapelőtt kertembe
Lyukat ásott az ürge.
Megállj ürge, megleslek,
Kendermadzagra kötlek.*

*Kertemben volt egy dinnye,
Azt az ürge megcsipte.
Megállj ürge, megleslek,
Kendermadzagra kötlek.*

*Kertemben nyíl a rózsza,
Azt valaki meglopta.
Megállj, tolvaj, megleslek,
A rózsámért megverlek.*

*Kertemben nyíl tulipán,
Majd elcseni egy kis lány.
Megállj kis lány, megleslek,
Talán el sem eresztlek. (1906)
(VIKÁR 1906. 226.)*

Íme egy példa Bartók Béla gyűjtéséből:

31. *Kis kertemben, seje, huja, haj,
Egy rózsafát ültettem,
Este, reggel, ihaj, csuhajja,
Könnyeimmal öntöztem.
Megártott a tövének, seje, huja,
Gyenge levelejének;
Már én többet, ica, hejre, haj,
Nem hiszek a legénynek. (1906)
(SZABÓ T. 1969. 296.)*

Eddig idézett – korántsem teljes és korántsem lezárt – példatárban a tulipán (tulipánt) kisszámú példával illusztrálható a magyar lírai népköltészetben, legalábbis az eddig tüzetesen áttekintett 19. századi anyagban. Az

eddig idézett népdalszövegekben három ízben fordul elő: „Citrus és tulipánt kertedben teremjen” (12. szöveg), valamint: „Kertemben nyíl tulipán” (30. szöveg). Említésre kerül továbbá, egyéb felsorolt virágok között, a példatár 23. szövegében. A példatárban eddig nem idézve az alábbi szövegek környezetben elemezhető. Elsőnek Pálóczi Horváth egyik versét idézem.

32. *Mi bajom? nem tudhatom;
Érzem, s ki nem mondhatom;
Belül van a nyavalyám,
Róla nem szólhat a szám;
Fáj igen a szívem,
Fogy igen a színem,
Szép rózsáim sárgulnak,
Orcáim rutúlnak.*

*Fordulj rám, tulipányom!
Liliomom! kívánom,
Oh! ha veled lakásom,
Lehetne mulatásom!
Rózsás kert, kebeled,
Meleg ágyban teveled
Beállnék kertésznek,
Ha tetszeném, csósznek. (1800 eleje)*

(PÁLÓCZI HORVÁTH 1979. 107–108. Részlet)

Kálmány Lajos idézett gyűjtéseiben az alábbi szövegekben bukkan fel még a tulipán motívuma.

33. *Szajány szélin van egy paplanyos árok,
Abba vannak a szajányi szép lányok,
Közepibe egy aranyos tulipánt,
Kedves babám mikó lássuk mög egymást! (1882)*
(KÁLMÁNY 1882. 35.)

Ezt a szöveget Kálmány a hazafiúi és katonadalok közé sorolta könyvében.

34. *Be vagyok én katonának sorozva,
Föülök én a frosponos kocsira;
Kinyílott a nefelejcs,
Engöm babám el ne felejcs,
Engöm babám el ne felejcs!*

*Mán én többet kocsis legény nem löszök,
Kalapomhon daru tollat nem töszök;
Kinyíltott a tulipán,
Kökén szömu barna lán,
Szerecc-e még igazán? (1891)
(KÁLMÁNY 1891. 58. Részlet)*

Még két példa Erdélyi János gyűjtéseiből:

*35. Nyitra partján nevelkedik tulipán,
Az én szívem téged ohajt és kíván.
Jaj de nehéz a szerelmet viselni,
Mint ibolyát tövis közül kiszedni.*

*Csattog a szél, az ég nagyon villámlik¹²,
Az én szívem csak utánad bánkódik,
De megmondom édes tubám, el ne hagyj!
Mert ha elhagysz, megátkozlak, elhervadsz. (1846)
(ERDÉLYI 1846. 66.)*

Részben eltérő változata ugyancsak Erdélyinél olvasható, egy hosszabb verszetet strófájaként. A verszet egy másik szakasza is érdekes lehet elemzésünkkel összefüggésben.

*36. Bodrog partján nevelkedett tulipán,
Bús szive, csak téged ohajt, téged vár.
Bokrétámnak elhervadott szépsége,
Oda tulipánom gyönyörűsége.¹³ (1846)
(ERDÉLYI 1846. 66. Részlet)*

JEGYZETEK

¹ CSÖBRÖS 1993 8. KATONA Imre előszavából. CSÖBRÖS életrajzi adatait is ennek alapján foglaltam össze.

² Ugyanott.

³ E széphistóriának nagy régebbi és újabb irodalma van. Ennek áttekintése ezen a helyen nem nélkülözhetetlen.

⁴ CSÖBRÖS 1993. No. 53. 170–171. Részlet.

⁵ Ugyanott 173. (Mindkét idézet.)

⁶ Ugyanott 32.

- ⁷ A szöveg Pálóczi Horváth nyilván hozzátoldott kiegészítésével folytatódik, a virág-énekek stílusától idegen obszcenitással:

*Ha kebledbe nyulhatnak
Piros csizmát szabhatnak,
Mindjárt megpirkantanálak.*

Erre utal a vers jegyzete is. A piros csizma szabásának jelképi jelentéséről ezen a helyen nem szükséges szólni.

- ⁸ Ennek a sornak szimbolikus tartalma sokkal összetettebb (és fontosabb), mint első pillantásra tűnik. A „kis kert, eb hele” jelentése százötven évvel korábbra, Zrínyi nagy eposzának néhány locusára mutat vissza. Ezt a kérdést külön dolgozatban kell majd összefoglalni. Ennek kapcsán lásd: KOVÁCS 1979. 132–153. Korábban: KOVÁCS 1977.
- ⁹ Ezt a sort érdemes komparálni 6. példaszövegünk első sorával: az összefüggés kétségtelen.
- ¹⁰ E sor szimbolikus jelentése kapcsán lásd: JUNG 2000.
- ¹¹ Az egész 23. példaszöveg egyik változata kapcsán tanulságos szempontokat tekint át: BENCZE 1982. Az egész példaszöveget részletes elemzésnek kell majd alávetni.
- ¹² E sor kapcsán is lásd a 10. jegyzetben adott irodalmat.
- ¹³ Ugyanennek a versnek egy másik szakasza a következő:

*Oh édesem, drága piros orcádat,
Hadd fogjam meg két szép arany almádat.
Megtapasztalom melleden rózsádat,
Fordulj hozzám, csókolom te szép szádat.*

(Folytatjuk)

